

Onnellisuuden taloustieteestä¹

Kaisa Kotakorpi

KTL, tutkija

Tampereen yliopisto ja KAVA

Onnellisuuden taloustieteestä

Richard Layard 2005: *Happiness – Lessons from a New Science*.
Penguin. Lontoo.

Richard Layardin onnellisuuden taloustiedettä käsittelevät Lionel Robbins -luennot² saivat jatkoa, kun Layardin kirja *Happiness – Lessons from a New Science* ilmestyi helmikuussa. Hän piti kirjan julkaisemisen yhteydessä London School of Economicsissa esitelmän, jonka kuulutuani en voinut olla kiinnostumatta aiheesta. Kirjassa Layard esittelee näkemyksiään hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä, yhteiskuntapolitiikan tavoitteista sekä keinoista, joilla tavoitteisiin voidaan päästä. Nyt ilmestyneessä kirjassa erilaista evidenssiä näkemysten tueksi on esitelty laajemmin kuin Lionel Robbins -luennoissa. Toki onnellisuutta on taloustieteessä tutkittu aiemminkin³. Layard kuitenkin painottaa, että tieteen kehityksen ansiosta tämän tutkimusalan mahdollisuudet muuttaa taloustieteellistä ja -poliittista ajattelua ovat nyt paremmat kuin aikaisemmin.

¹ Kiitän Petri Mäki-Fräntiä, Markus Labtista ja Matti Tuomala hyödyllisistä kommentista ja keskusteluista.

² Ks. <http://cep.lse.ac.uk/layard>. Tatu Hirvonen on analysoinut Layardin Lionel Robbins -luentoja aikaisemmin Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa, Hirvonen (2004).

³ Ks. esim. Easterlin (2002) sekä Frey ja Stutzer (2002).

1. Onnellisuuden maksimointi yhteiskuntapolitiikan päämääränä

Layard lähtee liikkeelle havainnosta, että voimakkaasta talouskasvusta huolimatta onnellisuus läntisissä teollisuusmaissa, kuten Japanissa, Yhdysvalloissa ja EU:ssa, ei ole juurikaan lisääntynyt viime vuosikymmeninä (s. 29–30). Siksi bruttokansantuote onkin huono hyvinvoinnin mittari, ja kansakunnan tulojen maksimoinnin sijaan pitäisi pyrkiä onnellisuuden maksimointiin. Tämän tavoitteen toteutumista on Layardin mukaan nyt myös mahdollista seurata: uusi neurotutkimus väittää, että onnellisuus on objektiivisesti mitattavissa ja sen tasoa voidaan vertailla ihmisten välillä. Seuranassa voitaisiin ainakin osin käyttää myös kyselytutkimusten tuloksia, koska henkilön subjektiivinen arvio hänen omasta onnellisuudestaan korreloi voimakkaasti aivoista tehtyjen onnellisuusmittausten kanssa (s. 12–22).

Kirjassa Layard pohtii Lionel Robbins -luentoja tarkemmin sitä, *miksi* onnellisuuden maksimoinnin tulisi olla yhteiskuntapolitiikan tavoite. Tämä onkin yksi onnellisuustutkimuk-

sen keskeisimmistä kysymyksistä – onhan ole-
massa niin monia muitakin tavoittelemisen ar-
voisia asioita, kuten vapaus, terveys, oikeuden-
mukaisuus, ja niin edelleen. Layard korostaa
benthamilaista näkemystä, jonka mukaan yhteis-
kuntapolitiikan tulee perustua yhteen mo-
raaliseen periaatteeseen, ja tällöin onnellisuu-
den maksimointi on hänelle itsestään selvä val-
linta: esimerkiksi yllä mainitut asiat ovat arvok-
kaita nimenomaan sen vuoksi, että niiden avulla
ihmiset voivat olla onnellisempia. Myös raha-
hassa mitattu elintaso voidaan liittää tähän listaan.
Jos taas kysytään, miksi onnellisuudella on merkitystä,
on vaikea löytää enää uusia syitä (s. 111–113).

Layard käy kuitenkin läpi myös useita argu-
mentteja, joita on esitetty suurimman onnellisuu-
den periaatetta vastaan ja kumoaa monet niistä melko
vakuuttavasti (s.117–123). Joitakin kysymyksiä lukijan
mieleen toki vielä jää. Miten pitäisi suhtautua vaikkapa
siihen, että luonteen eroista sekä Layardinkin korostama-
sta tottumisesta (habituation) johtuen eri henkilöt
saattavat olla tyytyväisiä hyvinkin erilaiseen elämäntilanteeseen?
Entä onko esimerkiksi vapaudella itseisarvoa? Mielenkiintoinen kysymys
on myös se, onko moraalisesti oikein huomioida yhteiskunnallisessa päätöksenteossa
sellaisia tunteita kuten kateus, jotka kieltämättä vaikuttavat onnellisuuteen?⁴
Layardin mielestä on – ihmisten todelliset tunteet ja luonteen heikkoudet
on syytä ottaa vakavasti myös politiikan päämääriä mietittäessä.
Layard ei kuitenkaan sivuuta yksilön omaa vastuuta, vaan hän korostaa
esimerkiksi henkilön oman arvomaailman vaikutusta onnellisuuden tun-

⁴ *Suurimman onnellisuuden periaatteen soveltamisesta päätöksenteon perustana on toki käyty filosofista keskustelua jo pitkään, ks. esim. Sen ja Williams (1982).*

teeseen sekä yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa omiin asenteisiinsa (s. 71–72, luku 12).

2. Miten tavoitteeseen voidaan pyrkiä?

Layardin kirja on saanut Suomessakin melko paljon julkisuutta. Hänen yhteiskuntapoliittiset näkemyksensä eivät kuitenkaan ole päässeet kovin kattavasti esille suomalaisessa mediassa, joka näyttää korostaneen esimerkiksi tutkimuksessa esiin tulleita sinällään mielenkiintoisia havaintoja siitä, mitkä jokapäiväiset askareet saavat ihmiset onnelliseksi.⁵ Onnellisuustutkimuksella on kuitenkin paljon sanottavaa moniin yhteiskunnallisesti merkittäviin kysymyksiin. Layard ottaa kirjassaan kantaa esimerkiksi verotukseen, köyhyyden lievittämiseen, terveydenhuoltoon, työmarkkinapolitiikkaan, muuttoliikkeeseen ja koulutukseen.

Layard käsittelee ensin laajasti syitä siihen, miksi korkeampi bruttokansantuote ei näyttäisi lisäävän onnellisuutta tietyn tulotason saavuttamisen jälkeen. Hän mainitsee tälle havainnolle ainakin kaksi syytä. Ensinnäkin onnellisuuden on osoitettu riippuvan voimakkaammin suhteellisista kuin absoluuttisista tuloista (s. 46). Tätä ominaisuutta Layard kutsuu kilpailuhenkisyudeksi (rivalry). Koska jokainen ei voi olla keskimääräistä rikkaampi, keskimääräisten tulojen kasvu tekee osan ihmisistä onnettomammiksi. Suuri määrä resursseja käytetään siis sellaisen asian tavoittelemiseen, joka

⁵ *Ks. Helsingin Sanomat, 3.4.2005. Kyseisessä artikkelissa otetaan kyllä esille esimerkiksi Layardin ajatuksia verotuksesta, mutta tässä subteessa hänen näkemyksensä on esitelty jonkin verran vääristyneesti. Layard ei esitä erityistä ”onnellisuusveroa”, jonka avulla onnellisuutta jaettaisiin tasaisemmin, vaan alla selvitetyn kaltaista tuloverotuksen vaikutusten uudelleenarviointia.*

ei aggregaattitasolla ole saavutettavissa – statuksen tavoittelu on nollasummapeli. Toinen merkittävä tekijä on se, että korkeampaan tulo-tasoon totutaan helposti (habituation). Tästä syystä kasvaneet tulot lisäävät kyllä onnellisuutta hetkellisesti, mutta eivät tee sitä pitkällä aikavälillä (s. 48). Siksi jatkuva statuksen tavoittelu rasittaa osin turhaan myös niitä, jotka päätyvät hierarkian yläpäähän.

Yllä mainittujen ominaisuuksien – kilpailuhenkisyden ja tottumisen – ymmärtämisestä löytyvät myös useiden Layardin politiikkasuositusten perustelut. Jos kilpailuhenkisyys ja tottuminen koskisivat samalla tavalla myös muita potentiaalisia onnellisuuden lähteitä kuin tuloja, paljoakaan ei välttämättä olisi tehtävissä. Näyttää kuitenkin siltä, että ihmiset eivät ole ainakaan yhtä kilpailuhenkisiä vapaa-ajan kuin tulojen suhteen (s.47). Toisekseen perheen kanssa vietetty aika sekä ystävyys-suhteet ovat onnellisuutta lisääviä tekijöitä, joihin ei ”totuta”, eli ne saavat aikaan pysyvemmän onnellisuuden tunteen kuin raha. Tasapainoisen perhe-elämän on myös osoitettu olevan yksi merkittävimmistä yksittäisistä onnellisuuden lähteistä (s. 64). Koska kilpailuhenkisyden aiheuttamaa negatiivista ulkoisvaikutusta ja lisääntyneiden tulojen aiheuttamaa addiktiota ei oteta yksityisessä päätöksenteossa huomioon, työntekoon käytetään liikaa aikaa. Näitä vääristymiä voidaan korjata tuloverotuksen avulla⁶: Layardin kehikossa tuloverotusta ei siis nähdä niinkään työn tarjontaa vääristävänä tekijänä, vaan sillä on merkittävä korjaava vaikutus (s. 152–156).

Layardin esittämässä onnellisuuskalkyyli-

sa huomioidaan myös eriarvoisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kun arvioidaan jonkin politiikka-toimenpiteen meriittejä, huono-osaisten hyvinvointia pitäisi painottaa enemmän kuin jo valmiiksi hyväosaisten (s. 121–122). Tälle moraalille intuitiolla on osin mahdollista saada nyt myös objektiivisemmat perustelut. Jo pitkään on oletettu että tulojen rajahyöty on pienempi rikkaille kuin köyhille, mutta nyt näiden erojen suuruutta voidaan ensi kertaa mitata (s. 136). Koska suhteellisilla tuloilla on merkittävä vaikutus onnellisuuteen, saattaa olla niin, että tuloerot ovat huono asia itsessään eivätkä vain sen vuoksi, että ne korreloivat positiivisesti muiden negatiivisten asioiden, kuten köyhyyden ja rikollisuuden kanssa.⁷ Myös näistä syistä tuloja tasaavalla verotuksella on positiivisia vaikutuksia.

Layardin analyysi näyttäisi johtavan tasa-arvon merkityksen korostumiseen yleisemminkin. Tulonjaosta esitetyt huomiot koskevat myös kansainvälistä eriarvoisuutta, joten Layard painottaa kirjassaan kehitysmaiden aseman parantamista. Layard soveltaa samankaltaista ajattelua myös laajemmin kuin tulonjakoa koskevissa kysymyksissä. Koska on tärkeämpää ja huomattavasti helpompaa lievittää äärimmäistä kärsimystä kuin lisätä jo valmiiksi suhteellisen onnellisten ihmisten hyvinvointia, Layard korostaa myös mielenterveystyön merkitystä ja siihen suunnattujen resurssien kasvattamista. Tässä kohtaa Layard näyttäisi poikkeavan jonkin verran suurimman onnellisuuden periaatteesta, joka alkuperäisessä muodossaan koskee vain onnellisuuden yhteenlasketua tasoa, ei sen jakautumista yhteiskunnassa.

⁶ Tuomala (1990, s. 122–135) on osoittanut, että kateuden huomioiminen nostaa optimaalista rajaveroastetta ja lisää verojen optimaalista progressiota.

⁷ Layardin mukaan ainakaan vielä ei kuitenkaan ole voitu osoittaa, että tuloerot olisivat suorassa yhteydessä onnellisuuteen (s. 52).

Pitkän uransa aikana Layard on tutkinut paljon työttömyyteen liittyviä kysymyksiä (ks. esim. Layard et al. 1991), ja hän analysoi uusimmassa kirjassaan myös työmarkkinapolitiikkaa. Onnellisuustutkimus on osoittanut työttömyyden olevan yksi eniten onnellisuutta vähentäviä tapahtumia ihmisen elämässä ja työttömyyden alentamisen tulisikin olla politiikan keskeisiä tavoitteita. Käytännön tasolla tämä edellyttää Layardin mukaan aktiivista työvoimapolitiikkaa: Layard kannattaa Tanskassa ja Hollannissa käytössä olevaa mallia, jossa valtio takaa työttömälle joko työpaikkatarjouksia tai koulutuspaikan viimeistään vuoden työttömyyden jälkeen ja jokin näistä tarjouksista on otettava vastaan. Myös työpaikkojen pysyvyyteen pitäisi kiinnittää erityistä huomiota, koska turvallisuuden tunne on yksi onnellisuuden kannalta merkittävimmistä tekijöistä. Layardin mukaan esimerkiksi eurooppalaistyyppinen irtisanomissuoja ei lisää työttömyyttä⁸ (s.172–176). Työn perässä muuttamista ei kuitenkaan pitäisi Layardin mielestä politiikassa korostaa, koska voimakkaan muuttoliikkeen alueilla ihmiset eivät tunne toisiaan, luottamus toisiin ihmisiin on heikompi ja rikollisuutta on enemmän⁹ (s. 179–180).

Layardin analyysi asettaa päättäjille monia isoja kysymyksiä. Onko tehokkuuden tavoitteleminen mennyt yhteiskunnassa liian pitkälle – onko todella niin, ettei meillä ole varaa turvallisuus-

teen, joka kuitenkin lisäisi hyvinvointia merkittävästi? Tähän läheisesti liittyvä kysymys on se, onko meidän alistuttava kilpailuhenkisyyden aiheuttamalle stressille ja vielä korostettava sitä esimerkiksi tulospalkkauksen kautta? Työpaikoilla pitäisi Layardin mukaan kiinnittää enemmän huomiota sisäiseen motivaatioon tulospalkkauksen kaltaisten ns. kovien kannustimien sijaan. Samoin myös koulussa tulisi painottaa yhteistyön merkitystä ja muita sosiaalisia taitoja sen sijaan, että lisätään oppilaiden välistä kilpailua vertaamalla heidän menestystään toisiinsa (s. 199–201).

3. Muita huomioita

Kirjassa on pyritty käsittelemään hyvin kattavasti onnellisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Vaikka Layard onkin taloustieteen professori, hän ei rajoitu pohtimaan vain perinteisesti taloustieteen alaan kuuluvia aiheita: hän tarkastelee esimerkiksi sellaisia kysymyksiä kuin mielisairauksien lääkehoito, television vaikutus lasten kehitykseen, skitsofrenian periytyvyys ja niin edelleen.

Aineiston runsaudesta johtuen useimpia mainittuja tutkimuksia ei voida kirjassa esitellä kovin tarkkaan, joten lukija ei pysty itse arvioimaan niiden meriittejä, vaan on luotettava kirjoittajan tekemiin johtopäätöksiin. Monet taloustieteilijät suhtautuvat varmasti varauksella esimerkiksi tutkimuksiin, joissa selvitetään maiden välisiä onnellisuuseroja. Tähän liittyen Layard esittelee mielenkiintoista tutkimusaineistoa, jonka mukaan käsite ”onnellisuus” tarkoittaisi eri kielillä suunnilleen samaa asiaa ja siten eri kansankuntien onnellisuuden tasoa voitaisiin vertailla keskenään. Tämä ongelma luultavasti pienenee entisestään, jos onnellisuutta voidaan mitata aivotoiminnan perusteel-

⁸ Layard mainitsee irtisanomissuojan vähentävän lyhytaikaista työttömyyttä, kun taas pitkäaikaistyöttömyys lisääntyy. Toisaalta hän korostaa juuri pitkäaikaistyöttömyyden vähentämisen merkitystä mm. sen passivoivan vaikutuksen takia (s. 172–176).

⁹ On mielenkiintoista huomata, että Layard kannattaa voimakkaasti Ison-Britannian liittymistä EMUun. Hänen mukaansa työvoiman liikkuvuus ei kuitenkaan ole merkittävä tekijä EMUn toimivuuden kannalta (Layard et al 2002).

la. Näyttäisi kuitenkin todennäköiseltä, että ainakin onnellisuuden *syyt* voivat olla eri kulttuureissa erilaisia. Koska kirjan puitteissa ei ole mahdollista esitellä tutkimusten ekonometrisia yksityiskohtia, lukijalle ei tule täysin selvää käsitystä siitä, miten nämä mahdolliset erot on otettu paneeliaineistolla tehdyssä tutkimuksessa huomioon.

Behavioralistisen talousteorian ja onnellisuuspolitiikan yhteyksien tarkempi ja systemaattisempi analysointi olisi myös ollut erittäin mielenkiintoinen lisä kirjaan. Esimerkiksi totuminen (habituation) liittyy behavioralistisessa talousteoriassa keskeiseen status quo -harhan (status quo bias) käsitteeseen. Se, että emme osaa ottaa totumista huomioon päätöksenteossa, on tietenkin hyvä esimerkki rajoituneesti rationaalisesta käyttäytymisestä. Menetyksen kaihtamisella (loss aversion) voidaan selittää sitä, miksi tehokkuuden kannalta tärkeä instituutioiden joustavuus esimerkiksi työmarkkinoilla ei aina välttämättä lisää onnellisuutta. Layard ottaa kyllä nämä käsitteet ja esimerkkejä niiden vaikutuksista kirjassa esille (s. 138–145), mutta olisi ollut mielenkiintoista lukea esimerkiksi selkeämpi lista onnellisuustutkimuksen kannalta merkittävistä tuloksista, ja näistä mahdollisimman suoraan johdetuista politiikkasuosituksista.

On kuitenkin selvää, että Layardin kirja on tarkoitettu yhtä lailla myös muiden kuin taloustieteilijöiden luettavaksi, joten kovin yksityiskohtaiseen ekonometristen menetelmien tai ta-

lousteorian esittelyyn ei varmasti olisi ollut järkevääkään mennä. Toisaalta tutkimus on myöskin melko alkuvaiheessa, joten vieläkin perusteellisempia analyyseja aiheesta saadaan toivottavasti jatkossa. □

Kirjallisuus

- Easterlin, R. (toim.) (2002): *Happiness in Economics*. Cheltenham.
- Frey, B. ja A. Stutzer (2002): *Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Human Well-Being*. Princeton.
- Hirvonen, T. (2004): ”Onnellisuus – onko kansantaloustieteellä mitään sanottavaa?”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*, vol. 100, no. 4, s. 457–461.
- Layard, R. (2005): *Happiness – Lessons from a New Science*. Lontoo.
- Layard, R. (2003): Happiness – Has Social Science a Clue? Lionel Robbins -luennot, 3.–5.3.2003, London School of Economics, <http://cep.lse.ac.uk/layard>.
- Layard, R., Buiter, W., Huhne, C., Hutton, W., Kenen, P. ja A. Turner (2002): ”Why Britain Should Join the Euro”. *Britain in Europe*. Lontoo. <http://cep.lse.ac.uk/layard>.
- Layard, R., Nickell, S. ja R. Jackman (1991): *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford.
- Sen, A. ja B. Williams (1982): *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge.
- Tuomala, M. (1990): *Optimal Income Tax and Redistribution*. Oxford.